

Kapel van Onze-Lieve-Vrouw van Toevlucht alias de Schoenmakerskapel

Beste bezoeker, welkom in deze oase van rust en gebed aan de Schoenmarkt. Omwille van de ligging kennen de Antwerpenaren dit gebedshuis als 'het **Schoenmakerskapelleke**'. Toch heeft deze kapel met dat ambacht geen uitstaan. De benaming in verkleinwoord wijst op de sympathie die deze bidplaats bij vele Sinjoren geniet. De kapel baadt in een sfeer van volksdevotie: onophoudelijk worden er kaarsen geofferd, het altaar is onder de bloemen bedolven, ex-voto's zijn ingemetseld in de muur. Dit alles omdat de kapel toegewijd is aan Jezus' moeder Maria met als officiële benaming: de kapel van 'Onze-Lieve-Vrouw-Geboorte' of van 'Onze-Lieve-Vrouw-van-Toevlucht'. Toevlucht voor allen, ongeacht nood, rang, stand of ouderdom (van beroep). Omdat tot in de jaren 1970 nogal wat prostitués van het stadscentrum hier kwamen bidden, circuleerde de bijnaam 'het hoerenkapelletje'.

Er is meer geschied(-enis) dan men vermoedt ...

De kapel is een van de weinige godshuiskapellen te Antwerpen die nog dienst doet voor de katholieke eredienst. '**Godshuizen**' waren sinds de 14de eeuw sociale instellingen voor arme bejaarden gesticht door ambachten of door gefortuneerde burgers zoals hier in 1343 door Hendrik **Suderman**. Deze rijke koopman uit Dortmund heeft in Antwerpen nog meer sociale stichtingen op zijn actief zoals de Cellebroeders, oorspronkelijk gelegen aan de Sudermanstraat (recht tegenover de kapel). Met dergelijke stichtingen wil de vrome man God eren en zijn zielenrust na de dood verzekeren. Zoals wel meer bij godshuizen voorkomt, bedraagt het aantal huisjes - niet toevallig - twaalf. De twaalf behoeftige vrouwen die er gehuisvest waren moesten evenwel met handenarbeid mee in hun behoeften voorzien. Van meet af aan staan twee **Heilige-Geestmeesters** namens de Stad in voor het beheer. Sinds 1686 is het godshuis ten laste van de Heilige-Geesttafel van de O.-L.-Vrouwparochie. Van de kapel is reeds sprake in 1357 en nogmaals in 1477. Tijdens het Calvinistisch Bewind in 1581 wordt de kapel - uitzonderlijk - opnieuw voor katholieken geopend, zij het enkel voor doopsels en huwelijken.

Onder het Frans Revolutionair Bewind komen alle godshuizen onder het beheer van de Commissie van Burgerlijke Godshuizen, die haar zittingen uitgerekend hier in de kapel houdt. Later in de 19de eeuw worden vele kleine godshuizen vervangen door een groot nieuw ouderlingentehuis in de Lozanastraat en dit godshuis wordt ontmanteld. In 1887 komt de kapel met de bijhorende acht huisjes onder het beheer van het kerkbestuur van de O.-L.-Vrouwekerk (de huidige 'kathedraal').

Het godshuis

Door verkoop werd het perceel van het godshuis in twee verdeeld en bevinden telkens vier van de acht resterende huisjes zich aan weerszijden van de scheidingsmuur.

De voorgevel

Tweemaal daags luidt het **klokje** in de dakruiter om getrouwe kerkgangers en toevallige passanten aan te sporen voor de dagelijkse Mis. Boven de voorgeveldeur toont Maria haar Kind als diegene die de wereld kan redden van het verleidelijke en venijnige kwaad; daarom vertrapt ze de slang die op de aardbol kruip (stenen beeld van Jan Baptist De Vos, 1840).

Kapel van Onze-Lieve-Vrouw van Toevlucht alias de Schoenmakerskapel

Het interieur

Doorheen de eeuwen verwierf de kapel een beperkte, maar interessante **schilderijenverzameling**. Bij de overdracht van de kapel in 1882-'87 wordt dit roerend patrimonium echter door de Commissie van Burgerlijke Godshuizen meegenomen; reden waarom de Kerkfabriek zich genooddaakt zag tot een nieuwe stoffering in laatbarokke stijl. Sinds 1930 is een deel van de schilderijen tentoongesteld in het **Museum Maagdenhuis**.

De kapel is een vlak afgedekt zaalkerkje, naar het oosten georiënteerd. Herhaaldelijk is ze verbouwd, o.m. met aan weerszijden een houten gaanderij. Door het openbreken van de zuidermuur op het gelijkvloers ca. 1970 is de ruimte van de toenmalige sacristie aan de gebedsplaats toegevoegd.

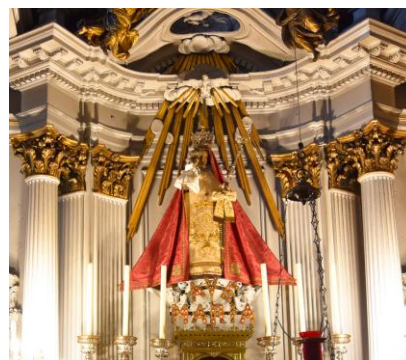

Het altaar

Het oorspronkelijke 16de-eeuwse retabeltriptiek *De boodschap aan Maria*, nu in het Maagdenhuis, is vervangen door een laatbarok **portiekaltaar** in geschilderd en verguld hout. Vier Korinthische zuilen dragen de baldakijnvormige bekroning. Daaronder troont God de Vader op een wolkenbank, omringd door eerbiedige engeltjes. Als Heer van al wat leeft, draagt Hij een vergulde laurierkrans als kroon. In de linkerhand houdt Hij een vergulde scepter, bekroond met een driehoek met daarin het alziende oog. Omdat Gods genade vooral tot uiting komt in 'de drie Goddelijke Deugden', houden drie engeltjes ons daar het vergulde symbool van voor: het anker van de Hoop, het kruis van het Geloof en - als belangrijkste - het hart van de Liefde. Triomfantelijk wordt dit begeleid door de engel met een palmtak terwijl iets lager twee vergulde engelen uitbazuinen dat God hiervoor ook in de geschiedenis concreet wil ingrijpen. Met zijn

rechterhand zendt Hij zijn Geest, verzinnebeeld door een duif, tot Maria. Zij wordt uitverkoren om moeder te worden van Jezus, de Verlosser van de mensheid. Deze zending wordt nogmaals in beeld gebracht: vanuit God de Vader vertrekt een vergulde stralenkrans die a.h.w. door een ovalen opening van de kroonlijst doorloopt tot bij Maria. Door haar medewerking is Maria aldus ook onze moeder geworden, zeg maar: onze 'Toevlucht'. Het huidige **beeld van Onze-Lieve-Vrouw-van-Toevlucht** is een kopie van het originele, polychrome houten cultusbeeld (eerste helft 16de eeuw), bewaard in de Kathedraal.

Kapel van Onze-Lieve-Vrouw van Toevlucht alias de Schoenmakerskapel

De zilveren altaarkandelaars

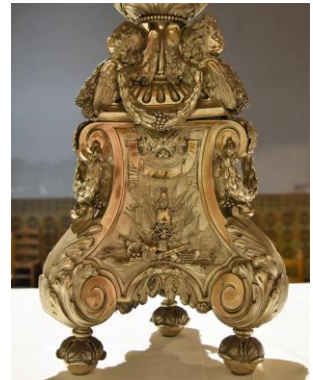
Het stel van zes zilveren altaarkandelaars in laatbarokke stijl (anoniem, vermeld in 1874), flankeert het tabernakel en eigenlijk ook tegelijkertijd het devotiebeeld van Maria. De figuratieve voorstellingen op telkens twee van de drie zijden van het voetstuk schetsen de noden waarvoor de mensen in die tijd hun toevlucht bij Maria zochten: gaande van de bekommernis voor reizen per boot of per spoor, de levensreis vanaf de geboorte tot het sterfbed, ziekte en strijd, tot de besmettelijke ziekten onder het

1. links, **een kreuple** man, steunend op 2 stelten
rechts, **een stoomtrein** van een der oudste typen, jaren 1840 (foto)

2. links, letters '**SMARI**' in elkaar gevlochten: (lees: Sancta Maria)
rechts, **een koe**, naar rechts gericht

3. links, **de oorlog**, verzinnebeeld door allerlei wapentuig: kanon en kanonskogels, trommel, kuras, lansen en vaandels, het geheel bekroond met een helm (foto)
rechts, **een zeilschip** geteisterd door stormwind en bliksem, Maria als 'Sterre der Zee'

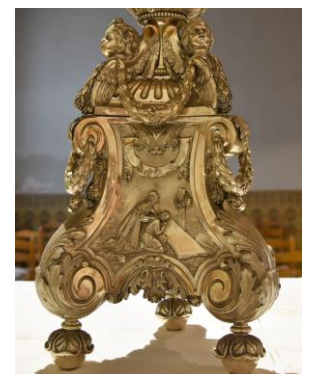

4. links, **een vondeling**: een ingebusselde boreling gedragen door een engel in ruw landschap
rechts, **een blinde** (pelgrim?), die staat voor "geestelijke en lichamelijke blindheid", komt begeleid door een engel aan in een kerk (foto)

5. links, de naam van Maria, '**SMARI**' in elkaar gevlochten: (lees: Sancta Maria)
rechts, **een paard**, naar links gericht

6. links, **een sterfbed**: een kapucijnmonnik spoort aan in stervensnood op Maria te vertrouwen
rechts, een jongeling treurend bij het **graf** van zijn geliefde, wordt getroost door een oudere man. Bij het graf een breed kruis, waaraan een rouwkrans is opgehangen (foto).

Kapel van Onze-Lieve-Vrouw van Toevlucht alias de Schoenmakerskapel

Koperen antependium, predella en tabernakel (anoniem, 19de eeuw)

Links op het **antependium** verwijst het brood dat Melchisedech aan Abraham aanbiedt naar de hostie van de communie waarin Jezus zichzelf geeft (Gen. 14).

Het offer van Abraham, rechts, toont de bereidwilligheid van deze aartsvader, 'de vader van het geloof', om zijn enige zoon Isaac aan God te offeren. Dit is een voorafbeelding van het liefdesoffer van Christus, Gods enige Zoon. De ram die de plaats van Isaac zal innemen, zit in het struikgewas (Gen. 22:1-13).

Op de **predella** staan de vier evangelistensymbolen en twee engelen met op hun banderol 'Sanctus' ('heilig') en op het **tabernakel** het 'Lam Gods'.

Op feestdagen hoort hier het kostbare **zilveren antependium** met *De geboorte van O.-L.-Vrouw* met de bijbehorende predellastukken en het tabernakelfront (1865). Dit prachtstuk siert nu het viering-altaar in de O.-L.-Vrouwekathedraal. De zilversmid Jan Verschuylen was zelf ook beheerder van de kapel, met atelier in de achteraan aanpalende Lombardenvest 58.

Kapel van Onze-Lieve-Vrouw van Toevlucht alias de Schoenmakerskapel

Glasramen

Bij het Duitse bombardement in 1914 sneuvelen de 19de-eeuwse glasramen. Net na de Tweede Wereldoorlog, in 1946, worden ze vervangen door het atelier F. Calders en Zonen naar een ontwerp van Louis Calders.

Crespin.

Op het centrale glasraam roepen vrouwen en kinderen aan wal de hulp in van 'O.-L.-Vrouw-van-Toevlucht' voor hun echtgenoten op een schip in een storm. Deze voorstelling gaat terug op een oude devotieprent (18de eeuw?), met als smeekbede:

***"ach Maria, Siet wij Bidden dat gij in ons Groote pyn
Ons wilt helpen, ons wilt troosten en oock onse
toevlucht Sijn."***

Betreurenswaardig genoeg had de stichter van het godshuis Hendrik Suderman in 1366 het leven verloren uitgerekend bij een schipbreuk. De wapenschilden op de flankerende glasramen zijn - links - van kardinaal Jozef Ernest Van Roey met als leuze *'In nomine Domini'* (In de naam van de Heer) en - rechts - van pastoor-deken A. Zech, met de leuze *'Omnia pro Jesu'* (Alles voor Jezus).

In de zuidmuur van de annexruimte is een neogotisch **roosvenster** met witte lelies en rode rozen aangebracht.

Populaire heiligen in de kapel

Een paar wit geschilderde, houten reliekhouders in graftombevorm (18de eeuw?)

- Links: een pelgrim, herkenbaar aan de schelp op zijn mantel, en - in de bekroning - aan de schelpen op zijn hoed: apostel Jacobus of St.-Rochus?
- Rechts: een vorstin met parelsnoeren in het haar, bovenaan een kroon: St.-Barbara?

Heiligenbeelden (midden 19de- en begin 20ste eeuw)

Aan de oostwand, naast altaar:

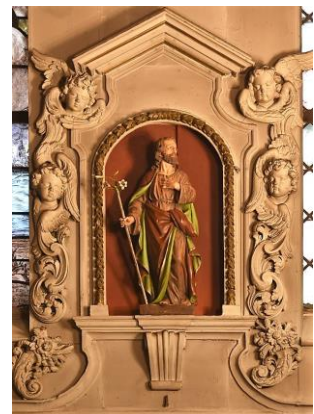
- het Heilig Hart van Jezus (rechts t.o.v. altaar)
- Sint-Jan Berchmans (links t.o.v. altaar)

Aan de noord- of straatwand, vanaf het altaar:

- Sint-Jozef (18de eeuw) (foto)
- Moeder Anna met de jeugdige Maria
- Sint-Rita van Cascia

Aan de zuidwand, vanaf het altaar:

- Sint-Catharina van Alexandrië
- Sint-Theresia van Lisieux
- Sint-Antonius van Padua (Jan Baptist De Vos, 1862) (foto links)
- de gelukzalige Anna van Sint-Bartholomeus, karmelietes van de Rosier (17de eeuw), 'bevrijdster van Antwerpen' (foto rechts).

Orgel en doksaal

De oorspronkelijke doorgang naar de steeg met godshuisjes is later in de kapel geïntegreerd zodat ze daarboven kon uitgebreid worden met een **orgeltribune**. De laatbarokke **orgelkast** van het **Delhaye-orgel** (vermoedelijk begin 19de eeuw) vormt één geheel met het 18de-eeuwse doksaal. Het drieledige pijpenfront wordt bekroond door een **medaillon** met de buste van Maria's echtgenoot, de heilige Jozef. De **medaillonreliëfs** aan weerszijden van de balustrade tonen de ouders van Maria en buste: de heilige Joachim en de heilige Anna.

Kapel van Onze-Lieve-Vrouw van Toevlucht alias de Schoenmakerskapel

BIBLIOGRAFIE

COLOFON

Tekst: Rudi Mannaerts, 2017

Foto's: Jan Vanes

Tekening buitenaanzicht: vzw Aanwezigheid